

Vzpomínka na prof. JUDr. Bohumila Baxu

Marta KADLECOVÁ, Karel SCHELLE

Před 120 lety se narodil jeden z nejvýznamnějších členů pedagogického sboru brněnské právnické fakulty prof. JUDr. PhDr. Bohumil Baxa, rektor Masarykovy univerzity a děkan její právnické fakulty. Významný vědec a pedagog, neohrožený bojovník proti fašismu.

Bohumil Baxa se narodil 27. června 1874 v Sedlčanech v rodině řídicího učitele. Středoškolské vzdělání získal na akademickém gymnáziu v Praze, kde pak v letech 1892–1897 studoval na právnické fakultě Karlo-Ferdinandovy univerzity. Už tehdy se začal zajímat o právní historii, nicméně v prvních letech po absolvování vysoké školy působil v soudní praxi a stal se okresním soudcem v Praze. Krátce navštěvoval univerzity ve Vídni a Heidelbergu a v roce 1905 získal na pražské filozofické fakultě doktorát, v němž spatřoval nezbytný předpoklad pro právně-historické bádání. Již v tomto období zahájil i svoji publikační činnost. Vedle příspěvků do denního tisku zejména mladočeské strany, jejímž členem byl, začal pravidelně publikovat i odborné články (např. v Časopisu Muzea království českého roč. 1906 **O přihlášení zemí koruny české k Německému Bundu**) a brzy též větší práce (**K dějinám veřejného práva v zemích koruny České**, Praha 1906, **Inkolát a indigenát v zemích koruny České od roku 1749–1848**, Praha 1908).

V roce 1909 se habilitoval na pražské právnické fakultě pro říšské dějiny rakouské a o pět let později ještě pro všeobecné a rakouské právo státní. V té době působil jako suplent na české Technice v Praze, kde přednášel veřejné právo. Jak je tedy patrné, byly jeho odborné zájmy mnohostranné a vedle právní historie jej vždy přitahovala i politika, jejíž některé problémy se pokoušel teoreticky řešit v letech před I. světovou válkou. Sem patří zejména jeho práce **Parlamentarismus** (1913), která však zůstala jen u prvého dílu, kdežto zbylé části vydané po válce představují jen torzo.

Nová kapitola v jeho vědeckém a samozřejmě i osobním životě se začala psát v roce 1919, kdy byla v Brně zřízena druhá česká univerzita, na jejíž právnickou fakultu byl jako řádný profesor dějin českého práva jmenován. Toto období patřilo nepochybně k nejplodnějším v Baxově životě z hlediska vědeckého, pedagogického i veřejného působení.

V oblasti svého odborného zájmu věnoval samozřejmě pozornost historicko-právnímu zkoumání, ke vydal mezi jinými **Dějiny práva na území republiky československé** (Brno 1935), **Dějiny veřejného práva ve střední Evropě do roku 1848** (Brno 1926 a 1932). K periodizaci a k povšechné charakteristice **Dějin práva na území republiky československé** (Vědecká ročenka právnické fakulty Masarykovy univerzity, roč. 1933 a další). Postupně jej však stále více přitahovalo právo ústavní, resp. teoretické problémy politiky. Z jeho opravdu bohaté publikační činnosti si připomeňme alespoň **Ústavní listinu republiky československé a vliv cizích ústav** (Sborník věd právních a státních 1921), **Vývoj a dnešní soustava myšlenky zastupitelské ve sborech zákonodárných** (Vědecká ročenka právnické fakulty Masarykovy university, roč. 1922), **Vzájemný poměr obou sněmoven při soustavě dvoukomorové** (Vědecká ročenka právnické fakulty Masarykovy university, roč. 1930), **Volební řády italské po světové válce** (Sborník věd právních a státních, roč. 1925), **Parlament a parlamentarismus** (Praha 1924), **Zákon o župním zřízení a jeho nedostatky** (Praha 1922). Mimo to se zúčastnil na zpracování jednoho z nejvýznamnějších právnických děl předmnichovské republiky, totiž **Slovníku veřejného práva československého**, pro který připravil heslo **Ministr** (sv. II, Brno 1932). Četné populární koncipované články uveřejňoval ve vlivných časopisech jako byl **Parlament a Moderní stát** a také i v denním tisku.

Prof. Baxa zastával dvakrát funkci děkana právnické fakulty, a to v letech 1923–1924 a 1933–1934 a v letech 1931–1932 byl rektorem Masarykovy university.

Pedagogické působení se neomezovalo pouze na Brno. Od roku 1923 přednášel i na Vysoké škole ohodnotní v Praze a v roce 1928 začal působit též na Svobodné škole politických nauk. Baxovy přednášky hodnotili studenti jako věcné, jasné a přehledné.

Jeho odborné kvality byly oceněny členstvím v řadě učených a vědeckých institucí, mezi jinými pařížský Institut international d'histoire constitutionnelle, Société de législation a Comité exécutif de Coopération Européene, jehož byl místopředsedou, v Československé společnosti pro studium národnostních otázek a Královské české společnosti nauk byl dopisujícím členem.

Rozsáhlé bylo Baxovo působení v oblasti politického a veřejného života. Po vzniku samostatné republiky působil jako expert Revolučního národního shromáždění pro parlamentní jednací řády. Národně demokratickou stranu zastupoval v letech 1925–1929 v senátu, kde zastával funkci místopředsedy výborů imunitního a ústavně právního. V roce 1932 jej Masarykova univerzita delegovala do Národní rady Československé. Byl předsedou čl. sekce Meziparlamentní unie Společnosti národů. Jednou z oblastí jeho angažovanosti byla problematika státní správy, která se stala aktuální po vzniku republiky.

Československá republika po svém vzniku převzala kompletně celou veřejnou správu, státní správu i samosprávu. Její struktura však již neodpovídala potřebám moderního demokratického státu a tak jedním z prvních úkolů bylo připravit na ministerstvu vnitra reformu organizace správy. Výsledkem toho bylo prosazení

společně s československou ústavou zákona o župních a okresních úřadech, běžně nazývaného župním zákonem. Předpokládal zrušení tradičních zemí a jejich nahrazení župami, jako mnohem menšími správními jednotkami. Kromě toho mělo dojít do jisté míry ke zrušení dvojkolejnosti na okresní a župní úrovni. A právě v tomto okamžiku se do diskuse o dalším vývoji státní správy a samosprávy zapojil i prof. Baxa.

Baxa patřil do tábora odpůrců župního zřízení, a tak vícekrát vystoupil energicky proti němu. Především kritizoval zákon pro zavedení přísné centralizace odstraněním zemí jakožto veřejnoprávních korporací a zrušením zemských politických správ a jakýchkoli poradních zemských sborů. Země jako veřejnoprávní korporace se podle něho po staletí tak vžily, že by se jejich zrušením zasáhlo rušivě do staletých tradic a porušil by se neústrojným způsobem historický vývoj. Ve vztahu ke Slovensku v této souvislosti řekl: „Dovedu dobře pochopit, že nedostatek jakéhokoliv zemského zastupitelstva zde působí nevůli. Revoluční Národní shromáždění v úporné snaze centralizační odstranilo zemské politické správy, ale v instituci ministerstva pro Slovensko vytvořilo zvláštní vládu pro Slovensko.“ Žádal proto ponechání zemských politických správ, kterým by bylo dáno k ruce podle vzoru župního zastupitelstva jakési zemské zastupitelstvo, které by se usnášelo o věcech čistě zemských, „rázu podřízenějšího, které by neměly důležitosti celostátní, např. věci honební, zdravotní, zemědělské a pod.“ Dále kritizoval poměr mezi županem a župním zastupitelstvem a mezi okresním úřadem, resp. okresním náčelníkem a okresním výborem. Poukazyval na to, že „občanstvo v župě a okresě není účastno ve veškeré správě vnitřní, nýbrž že účastnictví jeho je omezeno“. Z návrhů prof. B. Baxy vyplývá, že by měly být vytvořeny v I. instanci okresní úřady, od nichž by šlo odvolání k župnímu úřadu a od toho k zemské správě politické. Tato by byla konečnou řádnou instancí, tedy odvolání k ministerstvu vnitra by již bylo nutné upravit tím způsobem, „aby občanstvu bylo zajištěno účastnictví také ve správě vrchnostenské ve vlastním smyslu, tedy podle soustavy tzv. vrchnostenské samosprávy, takže dosavadní dualismus veřejné správy bude konečně jednou překonán“. Německé župy by byly odstraněny vytvořením velkých žup.¹

Své názory prezentoval nejen ve svých publikacích, z nichž nejvýznamnější je spis „Zákon o župním zřízení a jeho nedostatky“, vydaný v roce 1922, ale účastnil se i řady akcí zástupců správních korporací, kde se o těchto problémech jednalo.

Významná byla jeho účast zejména na mimořádném sjezdu českých okresů, konaném 24. listopadu 1923 v Praze, tedy v době, kdy župní zákon získával čím dále tím více odpůrců. Kromě velkého počtu zástupců okresů se ho zúčastnili i zástupci několika ministerstev, včetně ministra vnitra, zástupci zemské samosprávy v Čechách a na Moravě, Ústředí starostenských sborů a silničních výborů na Moravě, československých měst, zájmových svazů státních i samosprávních úředníků a zřízců i několik členů parlamentních klubů politických stran. Z toho důvodu zde přednese-

¹B. Baxa: *Zákon o župním zřízení a jeho nedostatky*. Praha 1922.

né názory a především závěry, které byly přijaty, mohou dost přesně charakterizovat postoj celé české a moravské samosprávy k župnímu zákonu.

V úvodním referátu vystoupil právě prof. Baxa s velmi kritickým hodnocením župního zřízení.² Jeho příspěvek v podstatě také ovlivnil celou další diskusi i obsah závěrečné rezoluce. Všichni řečníci se téměř jednoznačně vyjádřili proti župám nebo alespoň k nim uvedli určité výhrady. V konečné rezoluci, která byla jednomyslně přijata, se proto také objevil požadavek na novelizaci župního zákona. Zároveň bylo nabádáno k ponechání dosavadních okresů, včetně sídel okresních úřadů.³

I když se v dalších letech B. Baxa již veřejně dalších diskusí v organizaci veřejné správy neúčastnil, jeho poznatky a argumenty využila zejména národně demokratická strana, která společně se stranou lidovou a agrární v roce 1927 prosadila zrušení župního zákona a jeho nahrazení tzv. organizačním zákonem, který znamenal návrat k zemskému zřízení.

Profesor B. Baxa se v dalších letech dále intenzivně zajímal zejména o problémy z oblasti ústavního práva a právních dějin.

Mnichovská dohoda, fašizující se druhá republika a konečně okupace a vznik protupného protektorátu pro B. Baxy jako zapřisáhlého demokrata znamenaly ohromný otřes. Nečinnost nebyla typickou vlastností Baxy, a tak se i v těchto těžkých chvílích zapojil do práce.

Počátek okupace jej zastihl na právnické fakultě, ale koncem letního semestru školního roku 1938/1939 byl penzionován a vrátil se do Prahy. Zde se stal předsedou Ústředí veřejných zaměstnanců, koordinačního orgánu odborové jednoty úředníků a zaměstnanců státních podniků, orgánů a institucí, učitelů, státních penzistů apod. Řada členů vedení této organizace odmítla kolaborovat s okupanty a naopak se zapojila, zejména prostřednictvím organizací Petiční výbor Věrní zůstaneme a Obrana národa, do odboje. Mezi nimi byl i prof. Baxa. Jeho předcházející politická orientace, v níž dominoval prvek upřímného vlastenectví, ovšem na něj brzy upoutala pozornost gestapa. V dubnu 1941 byl zbaven funkce předsedy Ústředí veřejných zaměstnanců, ale nacistická policie jej nepustila ze zřetelů. V tragických týdnech hejdrichiády byl B. Baxa 5. 6. 1942 nacistickým Standgerichtes odsouzen k trestu smrti a téhož dne v Praze popraven.

Jeho zásluhy z odbojové činnosti byly oceněny udělením československého válečného kříže 1939 In memoriam, které převzal rektor Masarykovy univerzity na slavnostním shromáždění konaném v Brně 8. května 1946 na náměstí Svobody.

²B. Baxa zde v podstatě shrnul své názory, které vyjádřil v citované publikaci „Zákon o župním zřízení a jeho nedostatky“, vydané v roce 1922.

³Mimořádný sjezd českých okresů v Praze dne 24. listopadu 1923. Praha 1923. K tomu *České okresy proti zřízení župnímu*. Národní listy z 24. listopadu 1923, *České okresy nespokojeny se zákonem o zřízení žup*. Národní listy z 25. listopadu 1923, *Sjezd české samosprávy a provedení župního zřízení*. Lidové listy z 25. listopadu 1923, Státní ústřední archiv Praha, fond MV 1918-1924, karton 111, sign. 3/18/1/54/1.